

TYSKLANDS LANGE VEJ MOD VESTEN

– EN INTRODUKTION TIL HEINRICH AUGUST WINKLERS FORFATTERSKAB

■ KNUD KNUDSEN

Winkler er årgang 1938. Han var født i Königsberg, studerede historie, filosofi og jura i Tübingen, Münster og Heidelberg og tog eksamen fra Freie Universität i Berlin i 1970, var professor her frem til 1972, hvor han blev professor ved universitetet i Freiburg, i 1991 vendte han tilbage til Berlin som professor ved Humboldt-Universitetet, indtil han i 2007 blev emeritus. Winkler skiller sig ud fra det generelt konservative tyske historikermiljø. Som ung meldte han sig ind i Socialdemokratiet (SPD), og han tilhørte fra starten i 1975 kredsen omkring tidsskriftet *Geschichte und Gesellschaft*, der betegnede sig som et tidsskrift for "historisk socialvidenskab" og "samfundshistorie" og blev forbundet med tesen om den særlige tyske vej til moderniteten – tesen om den tyske *Sonderweg*: Tyskland blev i det 19. århundrede en industriel og økonomisk stormagt, men uden demokrati, og dermed blev grunden lagt til nationalsocialismen i 1930'erne. Den demokratisering, som andre vestlige lande gennemløb efter de store revolutioner sidst i det 18. århundrede, greb aldrig de tyske stater. Winkler er en af de få, der har holdt fast ved begrebet *Sonderweg*, selv om stort set alle andre har opgivet det. Enkelt formuleret kredser *Der lange Weg nach Westen* om at forstå den langvarige tyske modvilje mod vestlige demokratiske værdier.

Det er sigtet i det følgende at præsentere Winklers historiske forfatterskab og sætte det ind i en historiografisk sammenhæng. Efter en introduktion til hovedsynspunkter i *Der lange Weg nach Westen* præsenteres forfatterskabet i en bredere historiografisk kontekst i tre afsnit om perioderne 1848-1918, 1918-45 og 1945-1990. På flere måder afspejler udviklingen i Winklers forfatterskab generelle tendenser i tysk historieskrivning i det 20. århundrede. Til sidst berøres Winklers syn på tyskernes forhold til deres egen historie – det, der med et frygtindgydende tysk ord hedder *Vergangenheitsbewältigung*.

DEMOKRATI OG NATION: TYSKLANDS LANGE VEJ MOD VESTEN

I lange stræk er *Der lange Weg nach Westen* en fremstilling af tysk politisk historie ca. 1800-1990. Det, der gør værket anderledes, er Winklers fokusering på de to begreber demokrati og nation samt hans inddragelse af de løbende diskussioner om, hvordan denne historie er blevet fortolket – af intellektuelle, politikere og historikere. Han understreger, at han ikke forsøger at skrive en 'totalhistorie', men primært en politisk historie om forholdet mellem demokrati og nation: Hvorfor

fik Tyskland først i 1871 en nationalstat og først i 1919 et demokrati, og hvilken betydning fik denne 'dobbelte forsinkelse' for Tyskland? Det er ifølge Winkler dette historiske efterslæb, der adskiller den tyske historie fra andre store vestlige lande. Den demokratiske politiske kultur, som blev opbygget i lande som Frankrig, Storbritannien og USA, slog ikke an i Tyskland. Måske kan Winklers opfattelse udtrykkes således, at først med genforeningen i 1990 fik Tyskland den enhed af frihed og nation, som de nationalliberale gik på barrikaderne for i foråret 1848.

Winklers fremstilling tager afsæt i tiden omkring opløsningen af Det Tysk-romerske Rige i 1806, de militære nederlag til Napoleon, frihedskrigen 1813-14 og oprettelsen af Det Tyske Forbund i 1815. Trods Det Tysk-romerske Riges endeligt i 1806 er det Winklers opfattelse, at 'myten om Riget' overlevede.¹ I Det Tyske Forbund kæmpede Østrig og Preussen om førerstillingen. Årene frem til revolutionerne i 1848 – især under "Vormärz" (1830-48) – var kendetegnet ved undertrykkelse af alle liberale manifestationer. De liberales nederlag i den tyske revolution 1848-49 var det første vigtige nedslag i Sonderweg-tesen. For sent erkendte de liberale, at kravet om en 'stortysk' løsning, der omfattede både Preussen og Østrig plus de øvrige tyske stater, ikke var realistisk. Men de liberale lærte af nederlaget, "realisme" blev deres lære.²

Den nationale samling måtte vente til 1871, hvor det Tyske Kejserrige blev oprettet. I Tyskland gennemføres 'revolutioner fra oven', sagde Bismarck. Han var manden bag samlingen af de splittede tyske stater i Kejserriget under preussisk førerskab. Winkler fremhæver både de moderne og før-moderne (autoritære) træk ved Kejserriget. Undertiden overses det, at kejserriget fik et politisk system med almindelig valgret til mænd, som var mere vidtgående end i mange andre lande, men vel at mærke uden parlamentarisme, altså uden en parlamentarisk valgt regering. Dertil kom, at demokratiet var betydeligt mere begrænset i Preussen, Kejserrigets dominerende stat. Konsekvenserne af den manglende parlamentariske kontrol blev katastrofale under kejser Wilhelm II. Winkler ser Tyskland som hovedansvarlig for krigen i 1914.³

Første bind afsluttes med den anden mislykkede tyske revolution 1918-19 og Weimarrepublikken – under overskriften 'Den belastede republik 1918-1933'. Winkler forklarer socialdemokraternes modstand mod den revolution, som venstrefløjen omkring Liebknecht og Luxemburg kæmpede for, som udslag af en frygt for, at en revolution ville kaste Tyskland ud i borgerkrig og føre til Ententemagternes invasion. Socialdemokraterne så kun truslen fra den kommunistiske revolution, ikke revolutionens demokratiske potentiale. I sin analyse af republikkens sammenbrud i 1933 taler Winkler ikke om Hitlers magterobering, men om

---

1 Winkler: *Der lange Weg I*, s. 5-13; Winkler: *Wie wir wurden*, s. 12-13.

2 Winkler: *Der lange Weg I*, 131, 137-39.

3 Winkler: *Der lange Weg I*, 322.

udleveringen af staten; den politiske inderkreds omkring præsident Hindenburg overlod magten til Hitler.⁴

I Winklers optik står Det Tredje Rige som den periode, hvor Tyskland havde bevæget sig længst væk fra Vesten og stod i skarpest opposition til vestlige værdier. Nationalsocialismen var ikke bare et totalitært regime på linje med andre i Europa i mellemkrigstiden. Antisemitisme og en aggressiv udenrigspolitik gjorde Det Tredje Rige til noget ganske særligt.

Hvis den tyske historie 1800-1945 kan ses som én lang *Sonderweg*, blev det delte Tyskland 1949-90 en historie om to *Sonderwege*. Den lange vandring væk fra Vesten efterfulgtes efter 1945 af to kortere, hvor tyskerne i de tre vestlige besættelseszoner hurtigt bevægede sig over i den vestlige lejr og tog vestlige værdier og vestlig politisk kultur til sig, mens tyskerne i øst fik 40 år med kommunismen. Winkler bemærker det rolleskifte, der skete i vesttysk politik efter 1945: Hvor SPD drog den lære af Weimar, at partiet skulle nedtone internationalismen og anlægge en national profil, lagde de konservative deres traditionelle nationalisme til side og slog ind på en europæisk kurs.⁵ Forbundsrepublikkens første kansler, Konrad Adenauer, var med sin 'opfyldelsespolitik' (*Erfüllungspolitik*) indstillet på at opfylde de vest-allieredes krav med det mål så hurtigt som muligt at blive accepteret som en suveræn og ligeværdig stat. Adenauer var rede til at ofre tyskerne i øst for at redde tyskerne i vest. I sin første kanslerperiode stod Adenauer for en pro-europæisk konservatisme, der skød tysk enhed ud i en fjern fremtid. Stalins diplomatiske note til de vestallierede i 1952 med forslaget om et samlet, afmilitariseret og neutralt Tyskland blev afvist fra vestlig side.⁶ Den tyske deling blev i bogstavelig forstand cementeret med Murens opførelse i 1961. Ifølge Winkler var det Adenauers store fortjeneste, at han formåede at forlige det konservative tyske borgerskab med demokratiet, og Socialdemokratiets fortjeneste at forlige den vesttyske arbejderklasse med den regulerede kapitalisme. Hvor Adenauer er hovedpersonen i Forbundsrepublikkens første vigtige år, er socialdemokraten Willy Brandt hovedpersonen fra 1960'erne, først som udenrigsminister i 'den store koalition' fra 1966 og dernæst som kansler fra 1969. Brandt udnyttede den internationale afspænding efter 1962 til at indlede en udsoning i forholdet mellem Øst og Vest.

Murens opførelse fik debatten om den tyske enhed og Forbundsrepublikkens identitet og selvforståelse til at blusse op igen. Det var formanden for de kristelige demokrater i Bayern (CSU) Franz Josef Strauss, der i bogen *Entwurf für Europa* (1966) slog fast, at tysk enhed efter Muren ikke længere var et nationalstatsligt anliggende. En løsning af det tyske spørgsmål var efter hans mening kun mulig inden for rammerne af en europæisk føderativ ramme. Han talte om en europæi-

4 Winkler: *Der lange Weg* I, 535-51.

5 Winkler: *Der lange Weg* II, 124-25, 142-43.

6 Winkler: *Der lange Weg* II, 147.51.

sering af det tyske spørgsmål. Tanken blev grebet af Burghard Freudenfeld, redaktør af det katolske tidsskrift *Hochland*, som argumenterede for, at Forbundsrepublikken nu skulle ophøre med at se sig selv som en provisorisk stat – 'en stat på afbud'; det var skadeligt for både stat og borgere. Hans indlæg fremkaldte reaktioner fra hele det politiske spektrum. Eugen Gerstenmeier (Den Kristendemokratiske Union, CDU) erklærede sig enig med Freudenfeld og beklagede kun, at grundlovgiverne i 1949 ikke havde sagt det rent ud, nemlig at Forbundsrepublikken var det egentlige Tyskland, og at Østtyskland ikke kom med, fordi det var besat af Sovjetunionen. Helmut Schmidt (Tysklands Socialdemokratiske Parti, SPD) så sagen anderledes. Han fandt det uacceptabelt at overlade østtyskerne til deres skæbne. De var dybest set endt som de store tabere og egentlige ofre for nazismens forbrydelser; de havde ikke fået det demokrati, som vesttyskerne fik del i efter 1945. Schmidt var ikke begejstret for den 'vesttyske patriotisme'. Det var ikke muligt at slå en streg over fortiden ved blot at udskifte en 'nationalbevidsthed' med en forbundsrepublikansk 'statsbevidsthed'. Den liberale Walter Scheel advarede imod en 'anneksionistisk' fremfærd over for DDR.⁷ *Hochland*-debatten 1967-68 kunne ses som udtryk for en lidt forsinket vesttysk selvransagelse af født af Muren. Efter 1961 måtte tyskere på begge sider af Muren besinde sig på, at Tyskland var delt og ville forblive delt en rum tid fremover.

Brandts nye *Ostpolitik* betød ikke et farvel til forestillingen om tyskerne som én nation. Brandt talte om 'to stater, én nation', da han i 1972 indgik den aftale, hvormed de to tyske stater (delvist) anerkendte hinanden.⁸ Men nationsbegrebet voldte vanskeligheder i Vest. Nogle foretrak ord som forfatningsstat og forfatningspatriotisme. Politologen Karl Dietrich Bracher betegnede i 1976 Forbundsrepublikken som 'et post-nationalt demokrati blandt nationalstater'.⁹ Winkler citerer også sig selv fra et indlæg i 1981 med titlen: 'Nation – ja, nationalstat – nej'.¹⁰

Debatten om den tyske nation og fortiden fortsatte i 1980'erne, hvor unionspartierne rykkede ind i ministerkontorerne i Bonn, og Helmut Kohl blev kansler. Winkler fremhæver forbundspræsident Richard von Weizsäcker's tale i 1985 ved 40-årsdagen for krigens afslutning. For tyskerne var den 8. maj 1945 både nederlagets og befrielsens time, sagde von Weizsäcker. Det var afslutningen på den tyske blindgyde, og han nævnte eksplicit folkemordet på jøderne. Winkler omtaler også Kohls og Reagans besøg på den militære kirkegård i Bitburg, som kansleren havde tænkt som en forsoningsgestus, en forsoning med fortiden, men som endte i skandale. Den efterfølgende 'Historikerstrid' 1986-88 blev udløst af fascisteforskeren Ernst Noltes tese om, at nazisterne havde overtaget barbarismen fra bolsjevikkerne, og at nazisternes 'racemord' på jøderne var en kopi af Stalins

7 Winkler: *Der lange Weg* II, 243-46.

8 Winkler: *Der lange Weg* II, 301-10.

9 Winkler: *Der lange Weg* II, 438.

10 Winkler: *Der lange Weg* II, 436.

'klassemord' på kulakkerne, samt at den nazistiske angrebskrig skulle ses som en reaktion på en angivelig sovjetisk trussel mod Nazityskland. Derved blev det tyske angreb så at sige legitimeret med tilbagevirkende kraft. Striden udviklede sig til en generel historiepoltisk diskussion, som aflivede enhver tanke om, at tyskerne kunne lægge Holocaust bag sig. Det var her, Jürgen Habermas kom med den formulering, som er blevet stående: "Forbundsrepublikkens åbning uden forbehold over for Vestens politiske kultur er den store intellektuelle præstation i efterkrigstiden, som netop vores generation skal være stolt over." Det at den intellektuelle venstrefløj nu så entydigt identificerede sig med Vestens værdier blev en af Historikerstridens vigtigste resultater, skriver Winkler. Med nogen forsinkelse gjorde den intellektuelle venstrefløj så at sige Adenauers projekt til sit.¹¹

I bogens sidste store kapitel, "Enhed i frihed 1989/90", behandler Winkler genforeningen over 150 sider – fra demonstrationerne i Leipzig og andre større byer med krav om frihed og forbedringer til Murens fald i november og genforeningen året efter. Det gav anledning til bekymring og diskussion uden for Tysklands grænser: Var tyskerne nu i gang med at genetablere den nationalstat, som havde været skyld i så store ulykker i første halvdel af det 20. århundrede? I Tyskland advarede Habermas og politikeren Oskar Lafontaine på SPD's venstrefløj imod den nationale vej. De ville et nyt Tyskland, et europæisk Tyskland. Genforeningen kom til at foregå i et tempo, som ingen havde forestillet sig. I sidste ende blev det den konservativt-liberale forbundsregering i Bonn, der fastlagde betingelserne for den tyske enhed. Tysklands internationale stilling blev aftalt i de såkaldte 'Fire plus to-forhandlinger' mellem de to tyske stater og de fire sejrherreer i 1945. Herefter fulgte forhandlinger i EU om konsekvenserne af den tyske enhed. Den 3. oktober 1990 blev Bonn-republikken erstattet af Berlin-republikken. Den nationale eufori forsvandt dog hurtigt og afløstes af skuffelse både i vest, hvor mange fandt enhedens pris urimeligt høj, og i de tidligere østtyske områder, hvor borgerne blot kunne se til, at arbejdspladser lukkede og følelsen af at være reduceret til andenrangs borgere bredte sig. Winkler erindrer om, at DDR igennem fire årtier satte et dybere aftryk på østtyskerne end de tolv års nazisme.

I et afsluttende tilbageblik og udblik vender Winkler tilbage til de indledende spørgsmål om, hvorfor Tyskland senere end andre vestlige lande blev en nationalstat og et demokrati. Hvorfor dette dobbelte historiske efterslæb? Han accepterer ikke tesen om de 'udeblevne revolutioner': At den tyske historie ville have været en anden, hvis revolutionerne i 1848 og 1918 var lykkedes. Winkler støtter sig her til Rudolf Stadelmann – kendt og anerkendt historiker om 1848-revolutionen – som har forklaret den grundlæggende årsag til 'den tyske immunitet over for de revolutionære ideer fra Vesten' i 1848 med den oplyste enevælde i de tyske fyrstestater. Det var ikke tysk tilbageståenhed, der stod i vejen for de revolutio-

---

11 Winkler: *Der lange Weg* II, 443-46.

nære vestlige ideers udbredelse i Tyskland. Stadelmann forklarer revolutionernes nederlag i 1848-49 og i 1918-19 ud fra samme logik. I 1918/19 var Tyskland for højt udviklet. Revolutioner lod sig gennemføre i tilbagestående samfund som Amerika og Frankrig sidst i 1700-tallet og i Rusland i 1917, men ikke i det industrialiserede og moderne Tyskland.¹² Trods nok så megen kritik holder Winkler fast ved tesen om en tysk *Sonderweg*. Han godtager ikke den indvending, at begrebet forudsætter, at der findes en normalvej. I den forstand handler al historie om særlige veje, siger Winkler. Den tyske er dog mere særlig end andre, især på grund af Holocaust. Tyskland var det eneste moderne samfund, hvor den økonomiske krise fra 1929 førte til demokratiets fald og indførelsen af et diktatur. Her var demokratiet så nyt og fjendtligheden mod demokratiet så meget større end i andre moderne demokratier.¹³

Er Winklers tour de force gennem de sidste 200 års tyske historie så den problemorienterede analyse af demokrati og nation, han stillede i udsigt? Måske ikke helt. En bredere diskussion af de to centrale begreber ville nok have været nyttig, således at de politiske, kulturelle og økonomiske sider af nation og demokrati i tysk udgave var blevet tænkt sammen.

TYSK LIBERALISME I DET 19. ÅRHUNDREDE OG KEJSERRIGET 1871-1918

Demokrati og nation var ikke nye emner for Winkler. Som andre tyske historikere, der søgte de historiske rødder til den tyske katastrofe 1933-45, beskæftigede Winkler sig i 1960'erne med tysk liberalisme. Det var en udbredt opfattelse, at det liberale borgerskabs svaghed var en af de historiske forudsætninger for Det Tredje Rige. De nationalliberales nederlag under revolutionen i 1848 var det første i en række. Karl Marx anklagede de nationalliberale for at have forrådt revolutionen og opgivet deres egne krav om frihed og enhed.

Der er skrevet meget om revolutionen i 1848. Kejserrigets historikere havde ikke meget tilovers for de idealister, der stillede sig i spidsen for revolutionen med krav om tysk enhed og liberale frihedsrettigheder. Revolutionens bannerførere manglede den realisme, som Bismarck udviste i 1871. Men idealisterne fra 1848 kom til ære og værdighed efter Første Verdenskrig. I Veit Valentins værk fra 1930-31 blev revolutionen i 1848 set som en forløber for det første tyske demokrati i 1919. Ved 100-års jubilæet i 1948 måtte Valentins begejstring dog vige for Rudolf Stadelmanns nøgterne konstatering, at revolutionen intet ændrede. I 1953 karakteriserede Fr. Sell historien om tysk liberalisme som én 'lang tragedie'.¹⁴ Den store udgivelse, der kom ved 150-året for revolutionen, finder den overordnede forklaring på revolutionernes nederlag i de revolutionære bevægelsernes interne modsætninger (politiske, nationale og sociale), som kom for dagen efter de

12 Winkler: *Der lange Weg* II: 649-50.

13 Winkler: *Deutungskämpfe*, 42, 249-53

14 Citeret efter: Langewiesche: "Nature of German Liberalism", 96.

indledende seje i foråret 1848.¹⁵ Winkler var en af dem, der i 1960'erne søgte at revidere synet på tysk liberalisme i det 19. århundrede. Han fandt det misvisende at tale om forræderi og kapitulation i 1848. De liberale havde stillet sig i spidsen for revolutionen, da den bredte sig fra Paris til Tyskland, og rejst krav om frihed og enhed, selv om de ikke ønskede revolutionen og ikke mente, at den havde nogen chance for at sejre. Da magthaverne i Wien og Berlin afviste de liberales krav, bøjede sidstnævnte sig for overmagten. At erkende et nederlag er noget andet end at forråde en sag.

Winkler beskæftigede sig især med liberalismen efter 1848. I sin bog fra 1964 om det liberale Fremskridtsparti 1861-66 behandlede han forfatningskampen i Preussen, som udløstes af krigsminister Roons krav om en hærlov, der indebar forøgede udgifter, som Landdagen ikke ville bevilge. I sin nød henvendte kongen sig til Bismarck og udnævnte ham til ministerpræsident. Bismarck trodsede Landdagen og kastede Preussen ud i en forfatningskrise, som først afsluttedes efter de preussiske militære sejre over Danmark i 1864 og Østrig i 1866. De liberale bøjede sig, skriver Winkler, fordi de ikke kunne komme igennem med deres krav om Landdagens bevillingsret. De vurderede, at kampen for et parlamentarisk styre ville have bedre chancer i en national ramme end i det autoritære Preussen.¹⁶ De så ingenlunde kejserrigets oprettelse i 1871 som et nederlag.¹⁷ Winkler peger derimod på året 1878 som et vendepunkt og et liberalt nederlag. Bismarck udnyttede to attentatforsøg på den aldrende kejser Wilhelm I til at få vedtaget den såkaldte socialistlov og året efter få gennemført en national beskyttelsestold; dermed fik han skabt den alliance mellem preussiske godsejere og industriel stor-kapital, som blev så vigtig for kejserriget. Samtidig gjorde han det nationale til en konservativ mærkesag – Winkler taler om nationalismens funktionsskifte.¹⁸

Det Tyske Kejserrige 1871-1918 tiltrækker sig stadig opmærksomhed. Det blev hyldet af kejserrigets egne historikere før 1914. Efter 1918 lød der også kritiske røster. Men kejserriget kom til ære og værdighed igen under Det Tredje Rige, der så sig som kejserrigets arvtager. Hitler fortsatte, hvor Bismarck slap, da han i 1938 indlemmede Østrig i Tyskland. Efter Anden Verdenskrig afviste konservative historikere al tale om en kontinuitet fra kejserriget til Det Tredje Rige. Det blev ikke desto mindre centralt i 1960'ernes opgør om historien, i første omgang efter Fritz Fischers *Griff nach der Weltmacht* (1961), som argumenterede for et tysk medansvar for udbruddet af Første Verdenskrig i 1914, og dernæst efter Hans-Ulrich Wehlers *Das deutsche Kaiserreich 1871-1918* (1973), hvor han formulerede tesen om Tysklands udvikling til en moderne industriel stormagt uden demokrati.

---

15 Rothfels: "1848. One Hundred Years After"; Hamerow: *History and the German Revolution of 1848*; Mathiesen: "History as Current Events"; Dove, Haupt og Langewiesche: *Europa 1848: Revolution und Reform*.

16 Winkler: *Bürgerliche Emancipation*, 228.

17 Winkler: *Wie wir wurden*, 47-48.

18 Winkler: *Deutungskämpfe*, 21-25.

Vi finder også synspunkterne i Winklers indledning til *Wendepunkte deutscher Geschichte 1848-1945* (1979), som han udgav sammen med Carola Stern i 1979: Katastrofen 1933-45 havde ikke været uundgåelig, men den havde rødder tilbage til rigsgrundlæggelsen.¹⁹ Bogen var en samling af bearbejdede radioforedrag om temaer i nyere tysk historie, skrevet af prominente tyske historikere. Baggrunden var nok så dystert, nemlig diskussionerne i Forbundsrepublikken om den røde terror (Baader-Meinhof): ville Tyskland nogensinde blive et rigtigt demokrati?

Tesen om den tyske *Sonderweg* kom snart under kritik, i 1980'erne bl.a. fra de engelske historikere Richard J. Evans, David Blackbourn og Geoff Eley. De afviste, at der skulle være en 'normal vej' til det moderne samfund. De fremhævede de liberale træk ved kejserriget og argumenterede for at rette blikket mod det politiske liv i staterne og ikke kun se på den nationale politik. Winkler forholdt sig kritisk til den angelsaksiske revisionisme, ligesom Wehler.²⁰

I den angelsaksiske verden har der siden 1980'erne været stor interesse for den nyere tyske historie fra revolutionerne sidst i 1700-tallet til Det Tredje Rige. J.J. Sheehans *German History 1770-1866* (1989) og Gordon A. Craigs *Germany 1866-1945* (1981) er to fremragende eksempler herpå. Tysk historie var i 1980'erne kendetegnet af en tilbagevenden til traditionelle positioner. Kejserriget skulle studeres i sin egen ret og på egne betingelser, ikke ud fra et 1933- eller 1945-perspektiv, ikke kun som en forløber for noget andet, skrev Thomas Nipperdey programmatisk i sit store trebindsværk (1983-92). En anden af de store, Wolfgang J. Mommsen, prioriterede igen den nationale politik.²¹ Winkler har på sæt og vis fulgt trenden tilbage til den store politiks historie, men til forskel fra de fleste andre fastholdt kontinuitetstesen.

DEN TYSKE REVOLUTION 1918-19 OG WEIMARREPUBLIKKEN

Der har, skriver Mary Fulbrook i sin bog om Tysklands historie 1918-2000, været en tradition for at skildre nyere tysk historie som en lang fortælling om, hvornår og hvordan noget gik galt i Tyskland – en fortolkningsramme, hun ikke synes om.²² Den mislykkede revolution i 1918-19 og Weimarrepublikkens sammenbrud i 1933 er to eksempler på noget, der gik galt. Det var spørgsmål, som Winkler tog fat på i 1980'erne, hvor han skiftede fra liberalismen i det 19. århundrede til studier af Weimarrepublikken, og som han bemærkede i 2021: Ingen der har beskæftiget sig med Weimarrepublikkens historie kan for alvor mene, at Tyskland ikke var noget 'særligt'.²³

19 Winkler og Stern: *Wendepunkte*, 8.

20 Blackbourn og Eley: *The Peculiarities*; Evans: *Rethinking*; Winkler: *Deutungskämpfe*, 30-45; Wehler: "A Guide".

21 Evans: *Rereading German History*, 69-91.

22 Fulbrook: *History of Germany*, 3.

23 Winkler: *Deutungskämpfe*, 242—53.

Winkler havde allerede i 1972 beskæftiget sig med det tyske småborgerskab og dets vej til nationalsocialismen under Weimarrepublikken. Hvordan og hvorfor blev den store gruppe af håndværkere og småborgere (*gewerbliche Mittelstand*) tiltrukket af nationalsocialismen? Det skyldtes ikke kun den økonomiske ustabilitet i Weimar. Ifølge Winkler skulle forklaringen søges tilbage i det 19. århundrede, hvor småborgerskabet havde opnået beskyttelse af kejserdømmet og derfor var blevet konservativt. Efter 1919 forblev det en anti-parlamentarisk, anti-demokratisk og anti-moderne gruppe i samfundet, der følte sig udsat under tidens økonomiske liberalisme og derfor bevægede sig over i nationalsocialismens lejr.²⁴

I 1980'erne rettede Winkler blikket mod arbejderne i Weimarrepublikken. Han udgav tre store værker om arbejderbevægelsen, før han efter et forskningsophold i München 1990-92 udsendte sin samlede fremstilling af Weimarrepublikkens historie i 1993. I *Der lange Weg nach Westen* kan Winkler således trække på egne studier af tyskernes første forsøg med demokrati. Det var verdenskrigen og revolutionen, der gjorde en ende på kejserriget. Der har været stor interesse for revolutionen, som blev Tysklands anden mislykkede revolution. Winkler var en af de revisionistiske historikere, der anfægtede den opfattelse, som blev formuleret allerede i 1950'erne: at SPD i 1918/19 stod over for valget mellem enten den sociale revolution og proletariats diktatur sammen med den revolutionære bevægelse eller det parlamentariske demokrati sammen med de konservative kræfter og militæret – og SPD havde valgt det sidste. Den tese blev anfægtet i de følgende årtier, bl.a. af Eberhard Kolb som ud fra sine studier af rådsbevægelsen afviste, at den skulle have været domineret af de revolutionære. Denne afmytologisering af rådsbevægelsen var et hovedpunkt i det revisionistiske syn på revolutionen; der var på intet tidspunkt tale om en bred tilslutning til en revolution efter den russiske model, som venstrefløjen omkring Karl Liebknecht og Rosa Luxemburg agiterede for. Men de socialdemokratiske ledere så kun det kommunistiske spørgsmål og allierede sig med militæret. Der havde været andre muligheder.²⁵ Winkler kritiserede ikke socialdemokraterne for at have forrådt revolutionen, men for ikke at have udnyttet mulighederne for mere gennemgribende demokratiske reformer. Volker Ullrich omtaler i sin introduktion til revolutionen Winklers studier som banebrydende.²⁶ I Joachim Käppners nye studie fra 2017 betegnes revolutionen som 'de besindiges revolution' for frihed. Blandt disse besindige var der dog også matroser, der følte sig forrådt af SPD-formand Friedrich Ebert.²⁷

Republikken kom til verden i nederlagets stund og blev forbundet med den forsmædelige Versaillesfred. Tyskerne opfattede fredsbetingelserne som dybt

---

24 Winkler: *Deutungskämpfe*, 22-4. Lammers: "Mittelstand", 261-63.

25 Kolb: *Arbeiterräte*; Kolb: "1918/19".

26 Ullrich: *Die Revolution von 1918/19*, 9; Jf. Rürup: "Problems"; Orlow: "1918/19: A German Revolution".

27 Käppner: *1918 – Aufstand für die Freiheit*.

uretfærdige, både landafståelserne og krigsskadeserstatningerne. Det var ikke arven fra kejserriget, der kastede sine mørke skygger over Weimarrepublikken, skriver Winkler, men skyggerne fra Versaillesfreden.²⁸ Nogle historikere har set Weimarrepublikken som et demokratisk forsøg, der var dødsdømt fra starten. Andre har peget på strukturelle forklaringer.²⁹ Winkler søger en balance. Han bruger udtrykket 'belastet' – "eine vorbelastete Republik" – men ser den ikke som dødsdømt fra starten. Efter kejserrigets fald var der et ønske om at udvikle det tyske demokrati fra et monarkisk demokrati til et parlamentarisk demokrati.³⁰ Weimarforfatningen var det politiske udtryk herfor.

Winkler så det som sin opgave at skrive om Weimarrepublikken som både kejserrigets efterfølger og nazismens forløber og samtidig fastholde den som en periode i sin egen ret. I *Weimar 1918-1933* fører Winkler os med gennem de første års kriser – Versaillesfreden 1919, Kapp-kuppet 1920, den økonomiske krise 1920-22, Ruhr-krisen 1923 og Markkrisen 1924 – indtil vi når frem til den relative stabilisering i 1924-25 med Locarno-aftalen og Tysklands optagelse i Folkeforbundet. Resultatet af den første kriseperiode blev et splittet samfund – splittet mellem arbejderklasse og borgerskab, og internt i de to klasser mellem kommunister og socialdemokrater og moderate borgerlige og reaktionære. Weimarrepublikkens eksistens og overlevelse var afhængig af samarbejdet mellem de moderate politiske kræfter på begge sider. Det politiske kompromis var kernen i Weimarrepublikkens politiske styre, skriver Winkler, og der var moderate kræfter på begge sider, der mestrede kompromisets kunst, eksempelvis personificeret i socialdemokraten Hermann Müller og den borgerlige Gustav Stresemann. Men der var også kredse omkring præsident Hindenburg, i den militære ledelse og den økonomiske og politiske elite, som ønskede en stærkere udøvende magt, især da den økonomiske krise ramte Tyskland i 1930. Winkler ser den store koalitions sammenbrud i 1930 som afgørende for republikkens skæbne. De tre regeringer mellem den store koalition og Hitlers udnævnelse til kansler var henvist til undtagelseslovgivning. Det var den ekstreme højrefløj, der bedst forstod at udnytte parlamentarismens afvikling i 1930 til en anti-parlamentarisk kamp, folkets og nationens kamp mod den herskende politiske elite. Den økonomiske krise skabte de kræfter, 'det anti-system', som væltede republikken. Det var, skriver Winkler, Hindenburg, der skabte grundlaget for det politiske monster, der udviklede demokratiet i Weimar. I januar 1933 udleverede den herskende politiske elite staten til nazisterne.

Weimarrepublikkens fald har været omdiskuteret.³¹ Var den dødsdømt fra starten? Var den tynget af arven fra kejserriget og konsekvenserne af Versailles-

---

28 Winkler: *Weimar*, 602.

29 Fulbrook: *History of Germany*, 38.

30 Winkler: *Wie wir wurden*, 58-59.

31 Fritzsche: "Did Weimar Fail?" Berman: *Democracy and Dictatorship*, 234-56.

freden? Eller brød den sammen som følge af 1930'ernes økonomiske krise? Winklers gennemgang af de krisepolitiske forhandlinger op til 1933 efterlader dog ingen tvivl om, at han ser den politiske krise som følge af den økonomiske krise som afgørende for Weimarrepublikkens fald. Når udgangen på den politiske krise i Tyskland blev en afskaffelse af det parlamentariske demokrati, så skyldtes det ifølge Winkler grundlæggende "den tyske særudvikling", altså den strukturelle modsætning mellem økonomisk og kulturel modernitet og politisk tilbagestående. Sådan så Winkler det i Weimarbogen fra 1990'erne.³² I *Der lange Weg nach Westen* tilføjer Winkler den ideologiske dimension – at Hitler så betydningen af "myten om Riget" og "Rigsidéen" om tyskernes historiske mission.³³

Winklers bog om Weimar var en blandt flere i de år – andre var Hagen Schulze (1986), Eberhard Kolb (1988) og Hans Mommsen (1989). Uden for Tysklands grænser var det Detlev J.K. Peukerts *Die Weimarer Republik* (1987), der blev kendt og kom til at præge historieskrivningen om Weimar. Peukerts bog var også en politisk historie om Weimar, men han forstod politik bredere – som politisk kultur. Hos ham blev et snævert politikbegreb erstattet af et bredere, kulturelt funderet begreb om politik. Peukert var i 1980'erne og 90'erne en af bannerførerne for en udvikling af tysk socialhistorie i retning af kultur- og hverdagslivets historie – *Alltagsgeschichte* – med vægt på livsformer, individuelle og kollektive erfaringer, arbejdsliv og dagligdag etc.³⁴ Weimarrepublikkens kulturhistorie har optaget mange, og der kommer til stadighed nye kulturhistoriske udgivelser. Winkler blev ikke en del af den kulturhistoriske vending. Hans fremstilling af Weimarrepublikkens historie 1918-1933 er skrevet som en politisk historie, ikke en totalhistorie understreger han selv, og heller ikke en socialhistorisk analyse.

DET DELTE TYSKLAND EFTER 1945 OG ENHEDEN I 1990

Winkler havde beskæftiget sig med tysk efterkrigshistorie, da han i 1979 redigerede et særnummer af *Geschichte und Gesellschaft* om de første efterkrigsår – *Politische Weichenstellungen im Nachkriegsdeutschland 1945-1953*. Men bind 2 af *Der lange Weg nach Westen* er Winklers første større arbejde om tysk efterkrigshistorie.

Allerede i 1960'erne og 70'erne tog tyske historikere fat på tiden efter 1945, og der var i en vis forstand tale om en genopdagelse af årene 1945-49. I stedet for kun at se de år som det besatte Tysklands historie, hvor besættelsesmagterne bestemte, med tyskerne som tavse tilskuere på sidelinjen, fremhævede den nye historieskrivning tyskernes medvirkende rolle. Magtfordelingen mellem besættelsesmagter og besatte blev gjort til genstand for undersøgelser, og perioden blev ikke længere kun set som led i den kolde krigs begyndelse, men også som For-

32 Winkler: Weimar, 610.

33 Winkler: *Der lange Weg*, 553-54.

34 Evans: *Rereading German History*, 240-41.

bundsrepublikkens forhistorie.³⁵ Det er også en vigtig pointe i Mary Fulbrooks fremstilling af Tysklands historie 1918-2000: Historien om den tyske deling kan ikke blot ses som den uundgåelige konsekvens af bruddet i den store alliance og starten på den kolde krig, men må inddrage de tyske aktører. Selv om det ofte var besættelsesmagterne, der tog initiativet, så var tyske politikere i vest og øst aktive og ivrige medspillere.³⁶ Ulrich Herbert kredser også om dette samspil mellem besættelsesmagter og besatte i sit storværk om Tyskland i det 20. århundrede. Nok var det amerikanerne og briterne, der gennemførte møntreformen i deres to zoner i 1948, men Ludwig Erhardt medvirkede i høj grad, fordi han så den som afgørende for at få gang i den økonomiske vækst. I øst pressede Walter Ulbricht på for at få oprettet en selvstændig stat, mens Stalin holdt igen, fordi han hellere så et afmilitariseret, neutralt og forenet Tyskland.³⁷ I vest valgte den konservative Konrad Adenauer tidligt at satse på at blive en del af den vestlige verden. Han valgte friheden frem for enheden. Winkler tvivler på, at et vesttysk styre under SPD ville have truffet samme valg.³⁸ Der kommer løbende nye studier af den tyske deling.³⁹

Alt i alt har interessen for tysk efterkrigshistorie været voksende både uden for og i Tyskland. Mary Fulbrook er et eksempel på den voksende interesse for det moderne Tyskland i den angelsaksiske verden.⁴⁰ For yngre tyske historikere var 1945 ikke afslutningen på den tyske historie. Rote Armé Fraktion var mere nærværende for dem end Wilhelm II og *Weltpolitik*. Forbundsrepublikkens historie er blevet behandlet i både brede fremstillinger og afgrænsede studier og biografier af fremtrædende politikere. Ulrich Herberts brede *Geschichte Deutschlands im 20. Jahrhundert* (2016) – som også er oversat til engelsk – vægter tiden efter 1945, men viser værdien af at fastholde sammenhængen i den tyske historie hen over 1945. Enheden i 1990 gav også historieskrivningen om DDR et opsving.⁴¹

Det har været oplagt at skrive Forbundsrepublikkens historie som en succeshistorie, eksempelvis historien om et vellykket demokrati som i Edgar Wolfrums *Die geglückte Demokratie* (2006). Winklers historie kan også ses som en succeshistorie om vestliggørelse, normalisering og foreningen af frihed og enhed i 1990 – et farvel til den tyske *Sonderweg*. Eckart Conze forsøger i sin *Die Suche nach Sicherheit* (2009) at komme uden om succeshistorien og skrive en anderledes politisk historie om Forbundsrepublikken.⁴² Det er hans grundantagelse, at den fra starten i 1949 var bestemt af tyskernes søgen efter sikkerhed –

---

35 Prowe: "The New Nachkriegsgeschichte".

36 Fulbrook: *History of Germany*, 131-32.

37 Herbert: *Germany*, 481-86.

38 Winkler: *Aufewig in Hitlers Schatten*, 119-28.

39 Adamski: *Die Nachkriegszeit*; Benz: *Wie es zu Deutschlands Teilung kam*.

40 Fulbrook: *History of Germany*; Fulbrook: *Anatomy of a Dictatorship*.

41 Lammers: "The Making of GDR".

42 Conze: *Suche nach Sicherheit*, 11.

indenrigs- og udenrigspolitisk, socialt og økonomisk. Dette sikkerhedsparadigme har efter Conzes opfattelse været gældende gennem hele Forbundsrepublikkens historie – i 1950'erne i Adenauers stræben efter sikkerheden i den vestlige alliance; i 1960'erne i tyskernes tro på, at de havde fundet sikkerheden i 'den sociale markedsøkonomi', mens de til gengæld blev kastet ud i usikkerhed i 1970'ernes økonomiske og politiske kriser og 1980'ernes internationale spændinger; og usikkerheden sluttede ikke med enheden i 1990. Conzes bog giver et andet perspektiv på den historie, Winkler fortæller.

Set over godt et halvt århundrede afspejler Winklers forfatterskab en generel udvikling i tysk historievitenskabelig forskning – fra 1960'ernes politiske historie om liberalismens og borgerskabets svaghed til 1970'ernes socialhistorie og tesen om kontinuiteten fra kejserriget til Det Tredje Rige og videre til 1980'erne og 90'erne med den (nye) politiske histories genkomst og interessen for begrebshistorie, ideerne og *intellectual history*. Undervejs har Winkler bidraget til nytolkninger af centrale problemstillinger – både opgøret med forræderiteserne om revolutionerne i 1848/49 og 1918/19 og påpejningen af elitens ansvar for udlevering af magten til Hitler i 1933. Winkler har flyttet sig, men fastholdt interessen for problematikken om demokrati og nation og tesen om en de lange linjer i den tyske historie. Fra 1960'erne til i dag har han vægtet betydningen af politik og ideer. Winklers *Lange Weg nach Westen* blev et bud på en fortolkning af den nyere tyske historie, som både historikere og andre forholder sig til. Hans gennemgang af tiden efter 1945 er en historie om normalisering og vestliggørelse, men også om et forenet Tyskland med en unormal fortid.

VESTENS HISTORIE

I sin fratrædelsesforelæsning på Humboldt i februar 2007 valgte Winkler at tale om det vestlige værdifællesskab. Talen var bygget op om tre teser: For det første at der ikke fandtes europæiske, men vestlige værdier – med rødder i middelalderens opdeling mellem en gejstlig og en verdslig verden, siden teorierne om magtens tredeling, *checks and balances*, og menneskerettigheder, som de kom til udtryk i den amerikanske og den franske revolution. Vestlige værdier gjorde sig gældende i lande uden for Europa, men ikke i alle europæiske lande. For det andet at 'vestliggørelse' var en langvarig proces, præget af usamtidighed. Vestlige værdier og ikke-vestlige værdier har eksisteret side om side og i konflikt med hinanden. For det tredje at den vestlige politiske kultur er pluralistisk og derfor en konfliktkultur (*Streitkultur*). Det vestlige projekt vil ifølge Winkler altid være et ufuldendt projekt, men ved selv at tage det alvorligt kan Vesten gøre meget for at udbrede det vestlige værdifællesskab.⁴³

---

43 Winkler: *Aufewig in Hitlers Schatten*, 180-201.

Winklers næste store projekt blev at skrive Vestens historie. Resultatet blev et værk i 4 bind på godt 4.600 sider med hovedvægt på historien fra de store revolutioner sidst i det 18. århundrede, hvor Vesten udviklede et værdifællesskab, kendetegnet ved borger- og menneskerettigheder, folkelig deltagelse i samfundets politiske styre, magtens deling og forsvaret for den enkeltes frihed. Han ser ikke Vestens historie som en ubrudt fremskridtshistorie om de vestlige værdiers udbredelse, langt fra, det var en historie med krige, kolonialisme og andre ulykker, men den underliggende tendens var det, som Winkler betegner som Vestens 'normative projekt'.⁴⁴

Skulle de mange sider forekomme uoverkommelige, vil den nemme løsning være at nøjes med den fortættede version i *Werte und Mächte. Eine Geschichte der westlichen Welt* (2019) på små tusind sider, hvor man i tilgift får Winklers sammenfatning af de to bøger (fra 2015 og 2017) om opbrudstendenserne i det europæiske og vestlige samarbejde. For Winkler, der lægger vægt på det nye Tysklands forankring i det europæiske og vestlige samarbejde, har Brexit og EU's politiske kriser ikke været opmuntrende. Han ser det britiske exit fra EU som en svækkelse af EU's internationale stilling, men mener dog, at det vestlige normative projekt stadig har et stort uforløst potentiale. Han er optimistisk på det vestlige projekts vegne, men pessimistisk, når han ser på dem, der repræsenterer det og skal virkeliggøre det.⁴⁵

TYSKLANDS BESVÆRLIGE FORTID

Der lange Weg nach Westen kan læses som en historie om vellykket tysk normalisering efter 1945. Men ikke kun som det. Udgangen på den to århundreder lange historie var en normal demokratisk stat med en 'unormal' fortid. I de senere år har Winkler i stigende grad været optaget af tyskernes håndtering af deres egen historie. Hvis en nations identitet defineres af både en fælles forståelse af fortiden og et fælles syn på fremtiden, så har tyskerne åbenlyst et særligt problem, hvis de skal håndtere bevidstheden om at være det folk, der står bag det 20. århundredes største forbrydelse mod menneskeheden. Som påpeget af flere, bl.a. Mary Fulbrook i hendes bog fra 1999 om tysk identitet efter Holocaust, valgte tyskerne i 1945 at glemme og fortrænge.⁴⁶ Tyskerne vendte blikket indad og spurgte, hvordan Hitler og nazismen havde været mulig. De så sig som ofre for et forbryderisk regime, der havde vildført befolkningen, sendt den i krig og forårsaget de utrolige lidelser, som ruinbunkerne i 1945 var et vidnesbyrd om. I 1945 havde tyskerne behov for at glemme de 12 år med Hitler.⁴⁷ De nazistiske forbrydelser blev retoucheret bort. Forestillinger om en kollektiv skyld lå de fleste fjernt. Karl Jaspers

---

44 Winkler: *Werte und Mächte*, 883-98.

45 Winkler: *Werte und Mächte*, 897-98.

46 Fulbrook: *German National Identity*, 52.

47 Berger: *Germany*, 168-76.

– forfatteren til bogen om 'den tyske skyld' – har senere betegnet årene 1945-48 som 'en spildt tid', hvor tyskerne havde muligheden for et opgør med fortiden, men ikke greb den.⁴⁸ I 1950'erne fandt vesttyskerne i stedet stolthed i det økonomiske mirakel og den sociale markedsøkonomi og genopfandt sig selv som det hårdt arbejdende folk, der rejste sig af ruinerne. I DDR opbyggede styret forestillingen om den nye stat, der var rejst på modstandskampens grund; derved afskar det enhver forbindelse med nazismen.⁴⁹

Vesttyskerne fik ikke lov til at glemme. Fra tid til anden blev de mindet om de tyske krigsforbrydelser – i 1958 i forbindelse med processen i Ulm mod en SS-indsatsgruppes forbrydelser i 1941, Eichmann-sagen i 1961 og Auschwitz-processen 1963-65. Winkler ser Fischer-debatten i 1960'erne som den første store historikerstrid og som starten på en selvkritisk tysk historiekultur.⁵⁰ Yngre generationer begyndte at stille spørgsmål til forældregenerationen om en tid, som denne havde gjort sit bedste for at lægge bag sig. 1970'erne og 80'erne blev rammen om 'historiens genkomst'. Kansler Kohl bidrog hertil med sit historiepolitiske projekt, som på én gang søgte en udsoning med historien og et opgør med tesen om kontinuiteten fra kejserriget til Det Tredje Rige. Forbundsrepublikken skulle have en historie, hvor nazi-tiden fyldte mindre. Som Kohl og den franske præsident Mitterand i Verdun i 1984 havde personificeret forsoningen mellem Tyskland og Frankrig 70 år efter Første Verdenskrig, skulle Kohls og Reagans besøg i 1985 på soldaterkirkegården i Bitburg markere forsoningen efter Anden Verdenskrig. Den anden store Historikerstrid i 1980'erne viste det umulige i at normalisere den tyske erindring om nationalismen, skrev Winkler i et indlæg i *Frankfurter Rundschau* i november 1986. Tyskerne måtte lære at leve med deres historie – som rummede ansvaret for udløsning af to verdenskrige, og som for Winkler var et argument imod en forenet tysk nationalstat.⁵¹

Tre år senere var der politikere og intellektuelle, der delte den opfattelse. Forfatteren Günter Grass og SPD-leder Oscar Lafontaine advarede imod enheden. 'Enhver, der i dag gør sig tanker om Tyskland og det tyske spørgsmål, må medtænke Auschwitz', mente Grass.⁵² Willy Brandt så anderledes på det: Den tyske nation undslap ikke sit historiske ansvar ved at forblive delt.⁵³ I 1989 havde Winkler også ændret mening og delte nu Brandts syn; historien kunne ikke bruges som et argument imod tysk enhed: det forenede Tyskland var ikke det genopstandne Tyske Rige, det var tværtimod forankret i vestlige værdier og institu-

---

48 Schramm: *Kampen om midten*, 41.

49 Nothnagle: "From Buchenwald"; Orlow: "GDR's Failed Search".

50 Winkler: *Deutungskämpfe*, 217.

51 Winkler: *Auf ewig in Hitlers Schatten*, 143-44. Jf. Conze: *Suche nach Sicherheit*, 661-64.

52 Winkler: *Wie wir wurden*, 189

53 Winkler: *Wie wir wurden*, 189-90; Winkler: *Der lange Weg*, 536-38, 540-41.

tioner. Men han understregede tillige, at det forenede Tyskland måtte erkende en fortid med Holocaust som noget centralt.⁵⁴

Nogle frygtede, at der efter enheden ville blive tale om en tilbagevenden til tidligere tiders nationalistiske historie.⁵⁵ Så slemt gik det ikke. Men nationalkonservative røster blev rejst under den såkaldte 'normalstatsdebat' i 1990'erne. Som Moritz Schramm skriver, blev der her formuleret en intellektuel nationalisme i direkte forlængelse af 80'ernes historikerstrid: Tiden var kommet, hvor tyskerne måtte besinde sig på de nationale værdier og en positiv historieforståelse, der ikke kun fokuserede på Det Tredje Rige.⁵⁶ Winklers bog om den lange vej mod vest kan således også ses som et bidrag til normalstatsdebatten: Det forenede Tyskland var en normal stat med en unormal fortid. Tyskland måtte vedkende sig sit historiske ansvar.

Det var også hovedbudskabet i Winklers tale i den tyske Rigsdag den 8. maj 2015 i anledning af 70-året for Anden Verdenskrigs afslutning.⁵⁷ Det var en flot tale. Han rekapitulerede synspunkterne fra *Der lange Weg nach Westen* – om maj 1945 som afslutningen på den historiske blindgyde og på det rige, Bismarck havde grundlagt 75 år tidligere. I oktober 1990 kunne alle tyskere for første gang i historien indtage en varig plads 'i kredsen af vestlige demokratier'. Enheden opnåede Tyskland kun, fordi landet samtidig brød med de traditioner, som historisk havde stået i vejen for et frit demokrati med vestligt præg. Winkler så det forenede Tyskland som 'en post-klassisk nationalstat'.

Ifølge Winkler var åbningen over for den vestlige kultur efter 1945 gået hånd i hånd med en selvkritisk erkendelse af historien. Det havde krævet hårde kontroverser at nå dertil, sagde han. Først efterhånden havde tyskerne erkendt, at mordet på 6 millioner europæiske jøder var 'den centrale kendsgerning' i den tyske historie i det 20. århundrede. Kun tøvende havde Tyskland draget de strafferettslige konsekvenser heraf ved at domfælde tidligere nazister, som havde gjort sig skyldig i krigsforbrydelser. Opgøret med den tyske fortid var ikke slut, 'og bliver det aldrig', fortsatte han. Hver generation må tage stilling: 'Medansvar for sit eget land indebærer også viljen til at være sig sit lands historie bevidst.' Det var en af de mange formuleringer, som udløste bifald fra Rigsdagssalen. Der findes ingen moralsk retfærdiggørelse for ikke at fastholde erindringen om de mange gerningssteder, og her nævnte Winkler både de russiske ofre for de 900 dages belejring af Leningrad, de 5,7 millioner døde sovjetiske krigsfanger, de døde i den jødiske ghetto i Warszawa og ødelæggelsen af den polske hovedstad efter opstanden i 1944. Det kollektive medansvar gjaldt ikke kun dem, der var født og op-

---

54 Winkler: *Deutungskämpfe*, 145-49.

55 Berger: "Historians and Nation-Building"; Berger: *Germany*, 231-35; Evans: *Rereading*, 213-20, 225-33, 231-47.

56 Schramm: *Kampen om midten*, 71-74.

57 Winkler: "Rede von Prof. Dr. Heinrich August Winkler".

vokset i Tyskland, men også dem, der var kommet til senere. Mange af Winklers prægnante formuleringer udløste bifald fra salen. Det første kom, da Winkler advarede imod den fremmedfjendskhed, som gjorde sig gældende i Tyskland i 2015, og mod den opblussen af antisemitisme, som kunne ses i flere europæiske lande. Han sluttede med at citere den tidligere vesttyske præsident Gustav Heinemann fra 1969:

Es gibt schwierige Vaterländer.
Eines davon ist Deutschland.
Aber es ist unser Vaterland.⁵⁸

Også det udløste bifald.

TRYKT MATERIALE

- Adamski, Peter: *Die Nachkriegszeit in Deutschland 1945-1949*, Ditzingen: Reclam, 2012.
- Benz, Wolfgang: *Wie es zu Deutschlands Teilung kam. Vom Zusammenbruch zur Gründung der beiden deutschen Staaten*, München: Dtv, 2018.
- Berger, Stefan: "Historians and Nation-Building in Germany after Reunification", *Past and Present*, 148, 1995, 187-222, doi: 10.1093/past/148.1.187.
- Berger, Stefan: *Germany*, London: Arnold, 2004.
- Berman, Sheri: *Democracy and Dictatorship in Europe. From the Ancien Regime to the Present Day*. Oxford: Oxford University Press 2021.
- Blackbourn, David and Eley, Geoff, *The Peculiarities of German History*. Oxford: Oxford University Press, 1984.
- Blackbourn, David: *History of Germany 1780-1918. The Long Nineteenth Century*. Oxford: Blackwell, 2003.
- Böhme, Helmut (red.): *Probleme der Reichsgründungszeit 1848-1879*, Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1968.
- Conze, Eckart: *Die Suche nach Sicherheit. Eine Geschichte der Bundesrepublik Deutschland von 1949 bis in die Gegenwart*. München: Siedler Verlag, 2009.
- Conze, Eckart: "Sicherheit als Kultur. Überlegungen zu einer "moderne Politikgeschichte" der Bundesrepublik Deutschland", *Vierteljahrsheft für Zeitgeschichte* 53 (3), 2005, 357-80.
- Craig, Gordon A.: *The Germans*. Harmondsworth, 1985.
- Craig, Gordon A.: *Germany 1866-1945*. Oxford: Oxford University Press, 1981.
- Dove, Dieter og Heinz-Gerhard Haupt, Dieter Langewiesche (red.): *Europe in 1848: Revolution and Reform. Europa 1848: Revolution und Reform*, Bonn: J.H.W. Dietz, 1998.
- Eley, Geoff: "Bismarckian Germany", Martel, Gordon (red.): *Modern Germany Reconsidered, 1870-1945*, London & New York: Routledge, 1992, 1-32.
- Evans, Richard J.: *Rereading German History. From unification to reunification 1800-1996*, London: Routledge, 1997.
- Evans, Richard J.: *Rethinking German History. Nineteenth-century Germany and the Origins of the Third Reich*, London: Routledge, 1987.
- Fischer, Fritz: *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschlands 1914/18*, Düsseldorf: Droste, 1961.
- Floto, Inga: *Historie. Nyere og nyeste tid*, København: Gyldendal, 1985.
- Fritzsche, Peter: "Did Weimar Fail?", *Journal of Modern History*, 68 (3), 1996, 629-56.

---

58 Winkler: "Rede von Prof. Dr. Heinrich August Winkler".

- Fulbrook, Mary: *Anatomy of a Dictatorship. Inside the GDR 1949-1989*, Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Fulbrook, Mary: *German National Identity after the Holocaust*, Cambridge: Polity Press, 2005.
- Fulbrook, Mary: *History of Germany 1918-2000: The Divided Nation*, Oxford: Blackwell, 2002.
- Hamerow, Theodore S.: "History and the German Revolution of 1848", *American Historical Review*, 60 (1), 1954, doi: 10.2307/1842744.
- Herbert, Ulrich: *A History of Twentieth-Century Germany*. Oxford: Oxford University Press, 2019. (oprindeligt tysk udgave: *Geschichte Deutschlands im 20. Jahrhundert*, München: C.H. Verlag C.H. Beck, 2016.)
- Jaspers, Karl: *The Question of German Guilt*, New York: Fordham Press, 1947/2000.
- Kolb, Eberhard: *Arbeiterräte in der deutschen Innenpolitik 1918-19*. Frankfurt: Ullstein Buch, 1978.
- Kolb, Eberhard: *Die Weimarer Republik*, München: Oldenburg, 1984.
- Kolb, Eberhard: "1918/19: Die steckengebliebene Revolution". I Winkler & Stern: *Wendepunkte* 2001, 99-125.
- Käppner, Joachim: *1918 – Aufstand für die Freiheit. Die Revolution der Besonnenen*, München: Piper Verlag, 2017.
- Lammers, Karl Christian: "The Making of GDR: New Research on its Formative years and Problems", *Contemporary European History*, 11 (2), 333-342, doi: 10.1017/S0960777302002102.
- Lammers, Karl Christian: Anmeldelse af Winkler, *Mittelstand, Demokratie und Nationalsozialismus* (1972). *Historisk Tidsskrift*, 13 (2), 1975, 261-263.
- Langewiesche, Dieter: "The Nature of German Liberalism". I Gordon Martel (red.): *Modern Germany Reconsidered 1870-1945*, London & New York: Routledge, 1992, 96-116.
- Martel, Gordon (red.): *Modern Germany Reconsidered 1870-1945*. London & New York: Routledge, 1992.
- Mathiesen, Donald J.: "History as Current Events: Recent Works on the German Revolution of 1848", *American Historical Review*, 88 (5), 1983, 1219-1237, doi: 10.1086/ahr/88.5.1219.
- Mommsen, Hans: *Aufstieg und Untergang der Republik von Weimar 1988-1933*, Berlin: Ullstein Verlag, 1989.
- Mommsen, Wolfgang J.: *Das Ringen um den nationalen Staat. Die Gründung und der innere Ausbau des deutschen Reiches unter Otto von Bismarck 1850 bis 1890*. (Propyläen Geschichte Deutschlands, 7 (1)), Berlin: Propyläen, 1993.
- Mommsen, Wolfgang J.: *Bürgerstolz und Weltmachtsstreben. Deutschland unter Wilhelm II 189 bis 1918*. (Propyläen Geschichte Deutschlands, 7 (2)), Berlin: Propyläen, 1993.
- Nipperdey, Thomas: *Deutsche Geschichte 1800-1866: Bürgerwelt und starker Staat*. München: C.H. Beck, 1983.
- Nipperdey, Thomas: *Deutsche Geschichte 1866-1918: Band I. Arbeitswelt und Bürgergeist*. München: C.H. Beck, 1990.
- Nipperdey, Thomas: *Deutsche Geschichte 1866-1918: Band II. Machtstaat und Demokratie*. München: C.H. Beck, 1992.
- Nothnagle, Alan: "From Buchenwald to Bismarck: Historical Myth-Building in the German Democratic Republic, 1945-1989", *Central European Studies*, 26 (1), 1993, 91-111, doi: 10.1017/S000893890001997X.
- Orlow, Dietrich: "1918/19: A German Revolution", *German Studies Review*, 5 (2), 1982, 187-203, doi: 10.2307/1429313.
- Orlow, Dietrich: "The GDR's Failed Search for a National Identity, 1945-1989", *German Studies Review*, 29 (3), 2006, 537-558.
- Peukert, Detlev: *Die Weimarer Republik*, Frankfurt: Suhrkamp Verlag, 1987.
- Prowe, Diethelm: "The New Nachkriegsgeschichte (1945-49): West Germans in Search of Their Historical Origins", *Central European History*, 10 (4), 1977, 312-28, doi: 10.1017/S0008938900018550.
- Rothfels, Hans: "1848. One Hundred Years After", *Journal of Modern History*, 20 (4), 1948, 291-319, doi: 10.1086/237220.

- Rürup, Reinhard: "Problems of the German Revolution 1918-19", *Journal of Contemporary History*, 3 (4), 1968, 109-135, doi: 10.1177/002200946800300408.
- Schramm, Moritz: *Kampen om midten. Tysk politik i det 21. århundrede*, København: Gads Forlag, 2021.
- Schulze, Hagen: *Weimarer Deutschland 1918-1933*, Berlin: Severin und Siedler, 1982.
- Sheehan, J. J., *German History 1770-1866*. Oxford: Oxford University Press, 1989.
- Sperber, Jonathan: "Master Narratives of Nineteenth-Century German History", *Central European Studies*, 24 (1), 1991, 69-91, doi: 10.1017/S0008938900016599.
- Sperber, Jonathan: "German Master Narratives: The Sequel", *Central European History*, 29(1), 1996, 107-113, doi: 10.1017/S0008938900012814.
- Stadelmann, Rudolf: *Soziale und politische Geschichte der Revolution von 1848*, München: Bruckmann, 1948.
- Ullrich, Volker: *Die Revolution von 1918/19*, München: Verlag H.C. Beck, 2018.
- Valentin, Veit: *Geschichte der deutschen Revolution 1848-1849*, I-II, Berlin: Ullstein Verlag, 1930-31.
- Wehler, Hans-Ulrich: *Das deutsche Kaiserreich 1871-1918*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1973.
- Wehler, Hans-Ulrich: "A Guide to Future Research on the Kaiserreich? *Central European History*, 29 (4), 541-572, doi: 10.1017/S000893890001428X.
- Winkler, Heinrich August: *Preussischer Liberalismus und deutscher Nationalstaat: Studien zur Deutschen Fortschrittspartei 1861-1866*. Tübingen: Mohr, 1964.
- Winkler, Heinrich August: "Bürgerliche Emanzipation und Nationale Einigung. Zur Entstehung des Nationalliberalismus in Preussen". Helmut Böhme (red.): *Probleme der Reichsgründungszeit 1848-1879*, Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1968, 226-42.
- Winkler, Heinrich August: *Demokratie und Nationalsozialismus. Die politische Entwicklung von Handwerk und Kleinhandel*, Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1972.
- Winkler, Heinrich August: *Politische Weichenstellungen im Nachkriegsdeutschland 1945-1953. Geschichte und Gesellschaft*. (Sonderheft), 1979.
- Winkler, Heinrich August: *Die Sozialdemokratie und die Revolution von 1918/19*, Berlin: J.H.W. Dietz, 1979.
- Winkler, Heinrich August: *Von der Revolution zur Stabilisierung: Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik 1918 bis 1924*, Berlin: J.H.W Dietz, 1984.
- Winkler, Heinrich August: *Der Schein der Normalität: Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik 1924 bis 1930*, Berlin: J.H.W Dietz, 1985.
- Winkler, Heinrich August: *Der Weg in die Katastrophe: Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik 1930 bis 1933*, Berlin: J.H.W Dietz, 1987.
- Winkler, Heinrich August: "Choosing the Lesser Evil: German Social Democracy and the Fall of the Weimar Republic". *Journal of contemporary history*, 2/3, 1990, 205-27, doi: 10.1177/002200949002500203.
- Winkler, Heinrich August: "Die Revolution von 1918/19 und das Problem der Kontinuität in der deutschen Geschichte", *Historische Zeitschrift*, 1250 (2), 1990, 303-319, doi: 10.1524/hzhz.1990.250.jg.303.
- Winkler, Heinrich August: *Weimar 1918-1933. Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie*, München: C.H. Beck, 1993.
- Winkler, Heinrich August: *Streitfragen der deutschen Geschichte. Essays zum 19. und 20. Jahrhundert*, München: C.H. Beck, 1997.
- Winkler, Heinrich August: *Der lange Weg nach Westen. Erster Band. Deutsche Geschichte vom Ende des Alten Reiches bis zum Untergang der Weimarer Republik*, München: C.H. Beck, 2000.
- Winkler, Heinrich August: *Der lange Weg nach Westen. Zweiter Band. Deutsche Geschichte vom "Dritten Reich" bis zur Wiedervereinigung*, München: C.H. Beck, 2000.
- Winkler, Heinrich August & Carola Stern (red.): *Wendepunkte deutscher Geschichte 1848-1990*, Frankfurt a.M.: Fischer Verlag, 2001.
- Winkler, Heinrich August: *Aufewig in Hitlers Schatten. Über die Deutschen und ihre Geschichte*. München C.H. Beck München, 2007, Paperback 2018.

- Winkler, Heinrich August: *Geschichte des Westens. Band 1. Von den Anfängen in der Antike bis zum 20. Jahrhundert*, München: C.H. Beck, 2009.
- Winkler, Heinrich August: *Geschichte des Westens. Band 2. Die Zeit der Weltkriege 1914-1945*, München: C.H. Beck, 2011.
- Winkler, Heinrich August: *Geschichte des Westens. Band 3. Vom kalten Krieg zum Mauerfall*, München: C.H. Beck, 2014.
- Winkler, Heinrich August: *Zerreissproben. Deutschland, Europa und der Westen. Interventionen 1990-2015*, München: C.H. Beck, 2015.
- Winkler, Heinrich August: "Rede von Prof. Dr. Heinrich August Winkler zum 70. Jahrestag Ende des Zweiten Weltkrieges 8. Mai 2015", https://www.bundestag.de/webarchiv/textarchiv/2015/kw19_gedenkstunde_wkii_rede_winkler-373858 (citeret 10.10. 2022).
- Winkler, Heinrich August: *Geschichte des Westens. Band 4. Die Zeit der Gegenwart*, München: C.H. Beck, 2016.
- Winkler, Heinrich August: *Zerbricht der Westen? Über die gegenwärtige Krise in Europa und Amerika*, München: C.H. Beck, 2017.
- Winkler, Heinrich August: *Werte und Mächte. Eine Geschichte der westlichen Welt*, München: C.H. Beck, 2019.
- Winkler, Heinrich August: *Wie wir wurden, was wir sind. Eine Kurze Geschichte der Deutschen*. München: C.H. Beck, 2020.
- Winkler, Heinrich August: *Deutungskämpfe. Der Streit um die Deutsche Geschichte*, München: C.H. Beck, 2021.
- Wolfrum, Edgar: *Die geglückte Demokratie. Geschichte der Bundesrepublik Deutschland von ihren Anfängen zur Gegenwart*, Stuttgart: Pantheon Verlag, 2006.

KNUD KNUDSEN

FHV. LEKTOR I HISTORIE VED AALBORG UNIVERSITET

KCHRKNUDSEN@GMAIL.COM

ABSTRACT (EN)

Germany's Long Way Towards the West – an introduction to the writings of Heinrich August Winkler.

In 2000, the German historian Heinrich August Winkler's two volume book *Der lange Weg nach Westen* (The Long Way Towards the West) was published. The first volume is about the German history from about 1800 till the appointment of Hitler as chancellor in 1933, the other one is about the age from The Third Reich till the Reunification of 1990. Winkler (born 1938) is belonging to that generation of German historians for whom the 'disaster' 1933-1945 was the point of aim. Another point of aim was added with the Reunification in 1990. Winkler regards the Reunification as the end of a long historical development towards Germany finally finding her place as a normal, sovereign state in Europe. Winkler obtained an international renown through this book and he has ever since published an impressive number of books about the history of Germany and of the West.